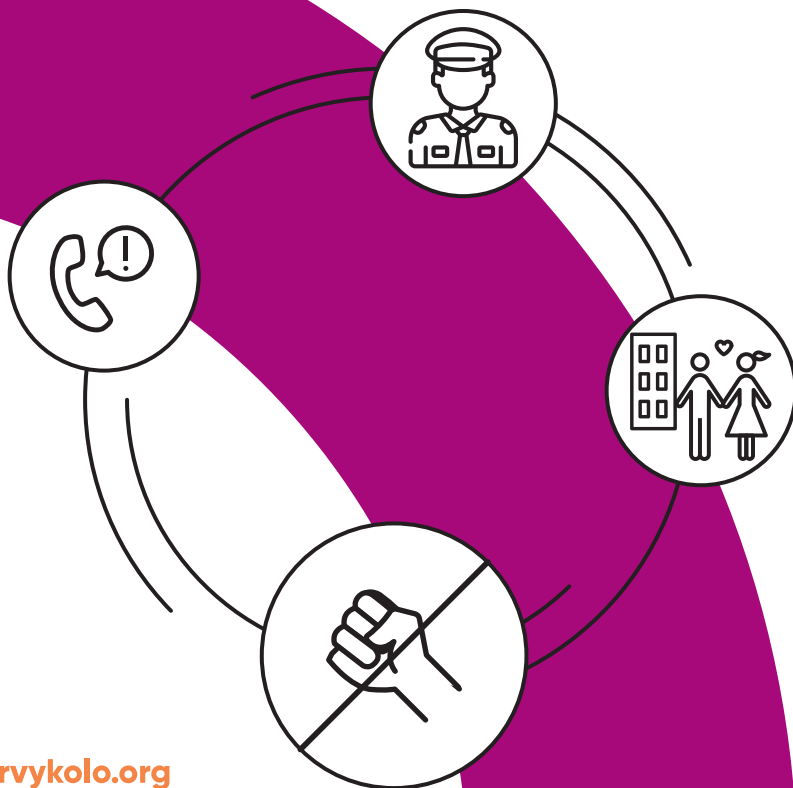

ПРОТИДІЯ ДОМАШНЬОМУ ТА ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОМУ НАСИЛЬСТВУ Й ДОБРОБУТ ГРОМАД

**ПРОТИДІЯ ДОМАШНЬОМУ ТА
ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОМУ
НАСИЛЬСТВУ Й ДОБРОБУТ
ГРОМАД**

КИЇВ, 2020

Автори-упорядники:

Журавель Т. В., кандидатка педагогічних наук, виконавча директорка Всеукраїнського громадського центру «Волонтер»

Кочемировська О. О., кандидатка психологічних наук, радниця з питань запобігання і протидії ґендерно зумовленому насильству (ГЗН), національна координаторка субкластеру з питань ГЗН Фонду ООН у галузі народонаселення

Пуха К.В., кандидатка педагогічних наук, координаторка проектів Всеукраїнського громадського центру «Волонтер»

Янковець В.В., координаторка проектів Всеукраїнського громадського центру «Волонтер»

П83 Протидія домашньому та ґендерно зумовленому насильству й добробут громад. Метод. посіб./за заг. ред. Кочемировська О.О. – К.: ФОП Клименко, 2020. – 64 с.

ISBN 978-966-2717-34-1

Ця публікація підготовлена за фінансової підтримки Посольства Великої Британії в Україні в рамках програми «Комплексний підхід до вирішення проблеми насильства щодо жінок та дівчат в Україні», яка здійснюється Фондом ООН в галузі народонаселення (UNFPA) у співпраці з Міністерством соціальної політики України. Матеріали, висновки та рекомендації, викладені в цій публікації, можуть не відображати офіційну позицію Уряду Великої Британії, UNFPA та Уряду України.

The publication was prepared with financial support of the British Embassy in Ukraine under the programme «Integrated Response to End Gender-Based Violence against Vulnerable Women and Adolescent Girls in Ukraine» implemented by UNFPA, the United Nations Population Fund, in cooperation with the Ministry of Social Policy of Ukraine. The findings, conclusions and recommendations in this publication do not necessarily reflect the official position of the Government of the United Kingdom, UNFPA and the Government of Ukraine.

ЗМІСТ

1. АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ, ОГЛЯД НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ ҐЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА (ҐЗН) НА ДОБРОБУТ ГРОМАДИ	5
1.1. ТЕРМІНИ «ҐЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНЕ НАСИЛЬСТВО» І «ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО»	5
1.2. ВИДИ Й ОЗНАКИ НАСИЛЬСТВА	7
1.3. ПОШИРЕНІСТЬ ҐЗН І ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	10
1.4. СУСПІЛЬНІ НАСЛІДКИ ҐЗН І ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	12
1.5. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЮДИНИ, ЯКА ПЕРЕЖИЛА (ПЕРЕЖИВАЄ) НАСИЛЬСТВО, І ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЮДИНИ, ЯКА ВЧИНЯЄ НАСИЛЬСТВО	14
1.5.1. Психологічні особливості людини, яка пережила (переживає) насильство	14
1.5.2. Психологічні особливості людини, яка вчиняє насильство	18
2. МІЖНАРОДНІ ПІДХОДИ ДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ҐЗН І ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ	22
2.1. МІЖНАРОДНІ АКТИ З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ҐЗН ТА ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ	22
2.2. ПРИНЦИП 4Р ЯК МІЖНАРОДНИЙ СТАНДАРТ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДН / ҐЗН	24
3. НАЦІОНАЛЬНА СИСТЕМА ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: БАЗОВІ ПОНЯТТЯ	28
3.1. ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ	28
3.2. КОЛО ОСІБ, НА ЯКИХ РОЗПОВСЮДЖУЄТЬСЯ ЗАКОНОДАВСТВО ПРО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЮ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ	30
3.3. ПЕРЕЛІК СУБ'ЄКТІВ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ЗАХОДИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ, ЗОКРЕМА ЗАГАЛЬНИХ ТА СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СЛУЖБ ПІДТРИМКИ ПОСТРАЖДАЛИХ ОСІБ	31
4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІЖВІДОМЧОЇ ВЗАЄМОДІЇ У СФЕРІ НАДАННЯ ПОСЛУГ ПОСТРАЖДАЛИМ ВІД ҐЗН, ЗОКРЕМА ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	37
4.1. БАЗОВІ ПРИНЦИПИ ЗАХИСТУ Й ПІДТРИМКИ ПОСТРАЖДАЛИХ ОСІБ	37

4.2. Керівні принципи міжвідомчого реагування на ГЗН, зокрема ДН.	38
4.3. ФУНКЦІЇ МІЖВІДОМЧОГО РЕАГУВАННЯ НА ГЗН, ЗОКРЕМА ДН.	40
4.3.1. Інтервенція / послуги.	41
4.3.2. Повідомлення про випадок (інформування) і система направлення.	43
4.3.3. Навчальні програми.	44
4.3.4. Документація, звітність, системи передачі й аналізу даних.	45
4.3.5. Запобігання ГЗН й заходи для підвищення обізнаності.	46
4.3.6. Координація.	46
4.4. РОЛІ Й ЗОБОВ'ЯЗАННЯ НАДАВАЧІВ ПОСЛУГ.	49
4.4.1. Медичні послуги.	50
4.4.2. Правоохоронні й правозахисні послуги.	50
4.4.3. Соціальні й психологічні послуги.	51
4.5. ПЕРЕВАГИ ВПРОВАДЖЕННЯ НА РІВНІ ГРОМАДИ/РЕГІОНУ СИСТЕМИ ПОСЛУГ ПО ЗАПОБІГАННЮ Й РЕАГУВАННЮ НА ГЗН, ЗОКРЕМА НА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО.	52
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА.	54
Додаток 1 Окремі види гендерно зумовленого насильства.	57
Додаток 2 Підзаконні нормативно-правові акти у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі в Україні.	58
Додаток 3 Напрямки надання допомоги й захисту особам, які постраждали від домашнього насильства.	60

1. АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ, ОГЛЯД НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ ҐЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА (ҐЗН) НА ДОБРОБУТ ГРОМАДИ

1.1. ТЕРМІНИ «ҐЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНЕ НАСИЛЬСТВО» І «ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО»

Ґендерно зумовлене насильство – це індивідуальні чи колективні насильницькі дії, спрямовані переважно або виключно на певну групу осіб через їхню ґендерну приналежність.

Ґендерно зумовлене насильство означає будь-які небезпечні дії, які вчиняються проти волі людини і базуються на соціально визначених ґендерних відмінностях між жінками й чоловіками¹.

У практиці міжнародних організацій, зокрема UNFPA, використовується таке визначення: «Ґендерне насильство – це насильство, яке стосується чоловіків і жінок, але жертвами якого переважно є жінки. Воно виникає як наслідок нерівних владних стосунків між жінками і чоловіками. Це насильство, яке спрямоване проти жінки, саме тому що вона жінка, чи непропорційно впливає на жінок. Воно стосується (але не обмежується) фізичною, сексуальною і психологічною шкодою включно із залякуванням, стражданнями, примусом та/або позбавленням свободи в сім'ї чи в суспільстві взагалі»².

Ґендерно зумовлене насильство є крайнім виявом дискримінації за ознакою статті й не має вікових, соціально-економічних, освітніх чи географічних обмежень. Воно стосується всіх суспільств і соціальних груп. Нормалізоване чи приховане насильство впливає на кожного, включаючи цілі родини, громади, економіку й суспільство загалом»³.

1 Gender Equality, UN Coherence and You, UNICEF, UNFPA, UNDP, UN Women

2 Violence against Girls and Women: A Public Health Priority. UNFPA Gender Theme Group, Interactive Population Center. New York: UNFPA, 1998.

3 Рекомендації для медіа щодо висвітлення ґендерно зумовленого насильства в Україні, UNDP/UN Women: http://www.un.org.ua/images/documents/4690/Media%20Guide%20for%20GBV%20reporting_UKR.pdf

Серед причин ГЗН, зокрема щодо жінок, є їхнє залежне становище у сім'ї, у громаді, у суспільстві, а також сегрегація на ринку праці, недостатня політична репрезентація та ін. Окрім того, *підсилюють* ґендерну нерівність і сприяють ГЗН традиційні уявлення, що жінка має «слухатися» свого чоловіка, а також соціальні норми і стереотипи, які приписують чоловікам і жінкам певні ролі в суспільстві (коли жінки зазвичай мають нижчий соціальний ранг, менше влади, прибутку, у них нижчий рівень добробуту, престиж їхньої діяльності нижчий, вони мають менше особистої свободи). Як наслідок, така ситуація породжує ґендерне насильство.

Важливою рисою для характеристики сутності явища ґендерно зумовленого насильства є встановлення владного режиму – системи, побудованої на домінуванні одних груп людей над іншими.

У більшості суспільств, незважаючи на різницю в інституційних середовищах і в законодавстві, поняття «ґендерно зумовлене насильство» (далі – ГЗН) і «насильство щодо жінок» розглядаються як синонімічні терміни, оскільки переважна частина ГЗН чиниться чоловіками щодо жінок і дівчат.

Окрім того, в українському законодавстві використовується термін **«насильство за ознакою статі»**, дефініція якого є синонімічною до терміну «ґендерно зумовлене насильство» (сам термін вживається у Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 р. № 113-р «Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року»).

Насильство за ознакою статі – це діяння, спрямовані проти осіб через їхню стать, або поширені в суспільстві звичаї чи традиції (стереотипні уявлення про соціальні функції (становище, обов'язки тощо жінок і чоловіків), або діяння, які стосуються переважно осіб певної статі чи зачіпають їх непропорційно, завдають фізичної, сексуальної, психологічної або економічної шкоди чи страждань, включаючи погрози такими діями, у публічному або у приватному житті» (ст. 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»). Насильство за ознакою статі є порушенням прав людини, бо порушує ст. 1 Загальної декларації прав людини, яка визначає, що всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Отже, насильство щодо жінок

є проявом дискримінації, оскільки серйозно обмежує можливість жінок користуватися правами й свободами на одному рівні з чоловіками⁴.

Домашнє насильство є одним із проявів насильства за ознакою статі.

1.2. ВИДИ Й ОЗНАКИ НАСИЛЬСТВА

Прояви насильства відрізняються частотою, ступенем тяжкості, метою і наслідками, а також набувають різних форм і проявів, у тому числі переслідування, убивство жінок, торгівлю людьми, сексуальне насильство, сексуальні домагання, шкідливі традиційні звичаї, як-от: примусовий шлюб і шлюби дітей, примусові аборти й стерилізацію, а також «злочини в ім'я так званої честі»⁵ (більш детальний опис видів ГЗН наведено у Додатку 1)

Домашнє насильство є найпоширенішим різновидом ГЗН. Згідно з Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07 грудня 2017 р., № 2227-VIII, **домашнє насильство** – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства⁶, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.

Домашнє насильство має наступні форми.

Фізичне насильство – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру (Ст. 1 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07 грудня 2017 р., № 2227-VIII).

4 Звіти про людський розвиток за 2017 рік. Таблиця 5 Індекс гендерної нерівності, Програма Розвитку ООН: <http://hdr.undp.org/en/composite/GII>

5 Дубан Е. Радачі І. Навчальний посібник для суддів та прокурорів щодо забезпечення доступу жінок до правосуддя, Рада Європи / Європейський союз, 2017: <https://rm.coe.int/tm-general-part-women-s-access-to-justice-ukr-web/16808e9a3d>

6 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству», стаття 1

Окрім нанесення шкоди здоров'ю або життю безпосередньо постраждалої особи, фізичне насильство може носити й непрямий характер, наприклад, у вигляді відмови у наданні медичної допомоги, позбавлення сну, примусу постраждалої особи до вживання наркотиків або алкоголю, або спричинення ушкоджень іншим особам, наприклад дітям або іншим членам родини, щоб завдати жертві страждання.

Українське законодавство забороняє не тільки фізичне насильство щодо дорослих, але й фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини (ст. 150 Сімейного кодексу, ст. 289 Цивільного кодексу).

Наслідками фізичного насильства є: порушення фізичного або психічного здоров'я, нанесення шкоди честі та гідності постраждалого члена сім'ї, смерть постраждалої особи.

Психологічне насильство – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи (Ст. 1 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07 грудня 2017 р., № 2227-VIII).

Психологічне насильство включає погрози, ізоляцію постраждалої особи від спілкування з іншими людьми, публічне приниження, безкомпромісну критику, систематичне знецінення особи й призводить до емоційної невпевненості, закомплексованості, нездатності захистити себе, до порушення психічного та душевного благополуччя особи. Знищення або погроза знищення з третіх осіб або з живих істот, дорогих постраждалим, є також виявом психологічного насильства. Поширеним проявом психологічного насильства є переслідування (сталкінг), яке найчастіше здійснюється колишніми чи нинішніми інтимними партнерами.

Загалом, психологічне насильство супроводжує всі інші форми насильства, адже через них страждає психічний стан постраждалих, але воно може бути вчинене і як окрема, самостійна форма насильства за відсутності інших.

Сексуальне насильство – форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди, або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності. (Ст. 1 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07 грудня 2017 р., № 2227-VIII).

Наслідками сексуального насильства є порушення фізичного або психічного здоров'я, нанесення шкоди честі й гідності постраждалого члена сім'ї.

Економічне насильство – форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися й інші правопорушення економічного характеру (Ст. 1 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07 грудня 2017 р., № 2227-VIII).

Ця форма домашнього насильства означає контроль над доступом постраждалої особи до економічних ресурсів, що знижує її здатність забезпечувати себе та призводить до матеріальної (і не лише матеріальної) залежності від кривдника.

Економічне насильство може включати не лише пряму заборону працювати, але може виявлятися і в перешкоджанні спробам займати більш високу посаду, у постійних свідомих порушеннях робочого графіка особи через часті телефонні дзвінки, несподівані візити й інші прояви переслідування; заборону отримання освіти; повне або часткове витрачання грошей або заощаджень постраждалої особи, щоб обмежити наявні у неї ресурси; інші способи використання економічних ресурсів постраждалої особи, примушування до жебрацтва, трудова експлуатація.

Часто економічне насильство передує проявам інших форм домашнього насильства, оскільки кривдник розширює економічні обмеження щодо іншої особи на всі сфери життя.

Домашнє насильство до сьогодні залишається одним із найбільш поширених і найбільш недооцінених за масштабами протиправних діянь як для чоловіків, так і для жінок.

1.3. ПОШИРЕНІСТЬ ҐЗН І ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

В Україні жінки потерпають від ҐЗН набагато частіше, ніж чоловіки. Зокрема, у регіонах України, які постраждали від конфлікту, 80–90% тих, хто пережив насильство, складають жінки⁷. Водночас варто зауважити, що через стереотипні уявлення про поведінку жінок і чоловіків існує підвищена вірогідність, що чоловіки взагалі не будуть звертатися за допомогою, отож, факти насильства щодо чоловіків можуть залишатися прихованими.

За результатами опитування, проведеного Фондом народонаселення ООН у 2014 році в Україні, 22% жінок у віці 15–49 років пережили одну з форм фізичного або сексуального насильства⁸ принаймні один раз. Схожі дані наводяться і в дослідженні, проведеному ОБСЄ в 2018 році: майже три з десяти українських жінок (28%), у яких раніше був інший партнер, кажуть, що зазнали фізичного й/або сексуального насильства з його боку, а 24% від усіх жінок (віком від 18 до 74 років) свідчать, що зазнали фізичного й/або сексуального насильства від іншої, ніж партнер, особи⁹. Згідно з тим же джерелом¹⁰:

- 15% жінок, у яких зараз є партнер, стверджують, що зазнали від нього фізичного або сексуального насильства;
- одна десята (10%) жінок стикалася з переслідуванням;
- майже половина (49%) жінок, старших за 15 років, стверджує, що зазнала сексуального домагання, причому 17% респонденток заявляють, що це сталося протягом дванадцяти місяців, які передують дослідженню;
- дві третини (67%) жінок стверджують, що після досягнення 15 зазнали психологічного, фізичного або сексуального насильства з боку партнера або іншої особи; найчастіше кривдниками є попередні партнери.

7 Гендерно обумовлене насильство в регіонах, які постраждали від конфлікту. Звіт за результатами дослідження / UNFPA / Український центр соціальних реформ – Київ, 2015: <https://ukraine.unfpa.org/uk/publications/гендерно-обумовлене-насильство-в-регіонах-які-постраждали-від-конфлікту>

8 Поширеність насильства щодо дівчат та жінок. Національне репрезентативне опитування, UNFPA/GfK Ukraine, 2014: <https://ukraine.unfpa.org/uk/publications/поширеність-насильства-щодо-дівчат-та-жінок>

9 Добробут і безпека жінок. Україна. Доповідь про результати дослідження, ОБСЄ, 2019: <https://www.osce.org/secretariat/440318?download=true>

10 Там само

Адміністративні дані щодо ГЗН демонструють лише верхівку айсберга, оскільки – через соціально-культурні бар'єри й через недостатність нормативного й інституційного забезпечення далеко не всі постраждали звертаються по допомогу.

Щодо ГЗН / насильства за ознакою статі, то ці терміни увійшли в обіг зовсім недавно, відтак система збору даних, на основі яких можна було б аналізувати кількісні та якісні показники цього явища, ще не створена. Таким чином, адміністративна (відомча) статистика і результати соціологічних досліджень здебільшого стосуються саме домашнього насильства.

За оціночними даними від 2017 року, щороку від домашнього насильства в Україні страждає близько 100 тис. осіб, 90% з яких – жінки та діти¹¹. У тому ж році Національна поліція України зареєструвала майже 111 тисяч звернень із повідомленнями про вчинені злочини й інші події, пов'язані з домашнім насильством. За результатами цих звернень було складено 80,8 тисяч протоколів про адміністративне правопорушення й відкрито близько 900 кримінальних проваджень. За підсумками 2019 року таких звернень вже понад 140 тисяч, адже у держави з'явилися інструменти ефективної реалізації законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Однак попри це домашнє насильство все ще залишається латентним явищем, і статистичні дані не відображають реальну ситуацію в Україні.

За даними деяких досліджень, зокрема проведених UNFPA, переважна більшість постраждалих не зверталася ані за психологічною допомогою, ані до правоохоронних органів, ані за медичною допомогою (за потреби). Особи, які зазнали домашнього насильства, повідомляли, що не зверталися по допомогу, бо не знали про наявність організацій, які можуть надати таку допомогу, або через відсутність відповідних закладів у населених пунктах, або через недовіру до персоналу¹².

11 Економічні наслідки насильства щодо жінок в Україні, UNFPA / Український центр соціальних реформ, 2017[^] ukraine.unfpa.org/uk/publications/економічні-наслідки-насильства-щодо-жінок-в-україні-0

12 Гендерно-обумовлене насильство в регіонах, які постраждали від конфлікту. Звіт за результатами дослідження / UNFPA / Український центр соціальних реформ . – Київ, 2015: <https://ukraine.unfpa.org/uk/publications/гендерно-обумовлене-насильство-в-регіонах-які-постраждали-від-конфлікту>

1.4. СУСПІЛЬНІ НАСЛІДКИ ҐЗН І ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Окрім безпосередньої шкоди для здоров'я й благополуччя постраждалих, насильство має вагомі суспільні наслідки, які вимірюються матеріальними (грошовими, трудовими) і нематеріальними втратами, виявляються у формі поточних, довготривалих або відкладених ефектів.

Для особи короткочасними наслідками акту насильства (здебільшого одноразового) стають негативні переживання: відчуття приниження, образи, провини, страху, залежності й безправ'я, стан тривоги, невпевненість у собі, а також травми фізичного та/або сексуального характеру. Насильство, яке повторюється, призводить до значних психологічних страждань, хронічного стресу, зниженого настрою та депресій, постійного відчуття страху, сприяє алкоголізації та наркотизації, може призводити до втеч із дому та бродяжництва як дітей, так і дорослих, може призводити до спроб самоушкодження або суїциду. Результатом насильства також може стати загострення хронічних соматичних захворювань і поява нових.

Постраждали від насильства та їхні родини зазнають матеріальних і нематеріальних втрат: вартість майна й заробітків, втрачених через пережите насильство, витрати на програми особистої безпеки, переїзд на нове місце проживання, оренду окремого житла тощо; загальне погіршення якості життя, потенційно втрачені можливості отримання доходу, кар'єрного розвитку, повноцінного відпочинку. Крім того, йдеться про емоційні наслідки пережитого насильства та про їх віддалені психологічні ефекти, про заподіяння моральної шкоди впливом на стосунками між поколіннями тощо. Можливою стає реплікація насильницької поведінки від дорослих членів родини до дітей, адже дитина може засвоїти насильство з боку рідних людей як норму, яку пізніше відтворює у власній родині, у вихованні своїх дітей

Соціум також страждає, зазнаючи як негативних демографічних наслідків через необоротні втрати населення (смерті) й через стійку втрату працездатності (інвалідизації) постраждалих, так і зменшення поваги до людського життя й гідності як найвищих суспільних цінностей. Толерування домашнього насильства погіршує емоційно-психологічний стан в громаді, провокує поширення агресії й жорстокості, підвищує рівень злочинності (серед серійних вбивць і осіб, які вчиняють злочини на сексуальному підґрунті, великий

відсоток тих, хто в дитинстві переживав тривале насильство з боку батьків), спричиняє погіршення загального стану здоров'я населення.

Окремо слід сказати про наявність економічних втрат у зв'язку з необхідністю вжиття заходів і щодо кривдників, і щодо осіб, які потерпають від протиправних дій. Йдеться, зокрема, про витрати на лікування й на підтримку осіб, які через насильство зазнають психологічних і фізичних втрат, а також про витрати на утримання осіб, що перебувають під вартою або засуджені за вчинення насильницьких дій. Таким чином, держава відшкодовує вартість послуг, пов'язаних із реагуванням на факти ґендерно зумовленого насильства та із забезпеченням всебічної підтримки постраждалих системою відповідних закладів у таких системах:

- сектор охорони здоров'я,
- правоохоронні органи й система правосуддя,
- кримінально-виконавча система й виправні заклади,
- сектор надання соціальних послуг,
- сектор спеціалізованих послуг по попередженню й протидії ґендерно зумовленому насильству (інформаційні «гарячі лінії», кризові центри, притулки для постраждалих від насильства).

Наостанок слід підкреслити, що ГЗН та домашнє насильство є брутальним порушенням базових прав та основоположних свобод людини, а обов'язок держави, суспільства й кожної особи полягає в тому, щоб забезпечити дотримання прав і свобод, формувати й виявляти нетерпиме ставлення до насильницьких моделей поведінки, розвивати небайдуже ставлення до постраждалих осіб.

Питання запобігання та протидії домашньому насильству є не приватною, а суспільною проблемою, і держава має докладати зусиль, щоб реакція на кожен випадок насильства була швидкою, всебічною й кваліфікованою, починаючи з національного рівня й до найменшої громади.

1.5. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЮДИНИ, ЯКА ПЕРЕЖИЛА (ПЕРЕЖИВАЄ) НАСИЛЬСТВО, І ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЮДИНИ, ЯКА ВЧИНЯЄ НАСИЛЬСТВО¹³

1.5.1. Психологічні особливості людини, яка пережила (переживає) насильство

В суспільстві побутує уявлення, що насильство найбільше поширене в сім'ях та партнерствах, які опинилися в складних життєвих обставинах, або в сім'ях із так званих маргіналізованих груп населення. Насправді ж родина, у якій відбувається насильство, може здаватися, на перший погляд, досить благополучною: бути матеріально забезпеченою, складатися із освічених людей, які користуються повагою колег і оточення, знаходиться у центрі уваги тощо. Втім, закриті двері можуть ховати важкі взаємини владарювання й підкорення, наслідки яких (фізичні й душевні) ретельно ховають від сторонніх очей.

Гендерно зумовлене й домашнє насильство відоме в усіх культурах світу, у спільнотах і сім'ях, які належать до різних соціальних верств і сповідують різні релігії; воно може виявлятися і в гетеросексуальних стосунках, і в ЛГБТ. Матеріальний добробут, високий соціальний статус і рівень освіти, приналежність до певних привілейованих груп населення тощо не можуть бути гарантією, що особа захищена від ґЗН або домашнього насильства. Потерпати від домашнього насильства, на жаль, особа може впродовж усього свого життя – з дитинства до похилого віку, оскільки характерними рисами насильства є системність і циклічність.

Найбільший ризик потрапити в ситуацію насильства, особливо в сімейних стосунках, мають діти й підлітки, жінки, люди похилого віку й люди з особливими потребами та обмеженнями. Саме на їхні гідність, життя, здоров'я, матеріальні та душевні ресурси кривдники зазіхають найчастіше.

¹³ При підготовці використані матеріали: Забезпечення діяльності мобільних бригад соціально-психологічної підтримки осіб, постраждалих від домашнього насильства. Методичний посібник. / [Н. В. Федорович, Г. Б. Скіпальська, К. В. Пуха та ін.], 2019; Попередження домашнього насильства щодо дівчат та жінок у м. Києві: модель, особливості, перспективи / [Я. І. Бордіян, Т. В. Журавель, О. Л. Кулаковська та ін.]. – Київ: ТОВ «Видавничий дім «КАЛИТА», 2017. – 97 с.; Запобігання насильству в сім'ї у діяльності фахівців соціальної сфери: навчально-методичний посібник / Авт. кол.: Бондаровська В.М., Бордіян Я.І., Булах Л.В., Журавель Т.В. та ін. / За заг. ред. Бондаровська В.М., Журавель Т.В., Пилипас Ю.В. – К.: ТОВ «Видавничий дім «КАЛИТА». – 2014. – 282 с. та ін.

Жінки, які постійно піддаються насильству, як правило:

- мають помітно занижену самооцінку, неспокійні й невпевнені в собі;
- завжди намагаються виправдатися, постійно відчуваючи провину;
- більшість жінок, які опинилися в такій ситуації, схильні вірити, що їм ніхто не може допомогти;
- приниження сприймають як належне покарання за свою нібито халатність и недалекоглядність;
- думають про підлегле становище жінки не лише в сім'ї (між чоловіком і дружиною), але й у суспільстві в цілому.

Згодом постраждала особа може перестати довіряти сама собі:

- рівень недовіри може доходити до сумнівів у власному психічному здоров'ї;
- втрачається здатність розслабитися – особа весь час очікує пастки, якоїсь халепи;
- для неї характерне депресивне світосприйняття;
- їй важко приймати самостійні рішення, робити логічні висновки.

За таких умов жінка часто не може самостійно розпізнати згубний характер усталених відносин й усвідомити себе постраждалою, а відтак поступова зміна життя стає неможливою. Виникає необхідність у втручанні фахівців.

Жінкам, які постраждали від домашнього насильства, притаманні наступні риси:

- пасивно-споглядальна позиція;
- почуття страху, тривожність;
- терплячість, яка доходить до жертвності;
- ригідність життєвих установок;
- низька самооцінка;
- невпевненість у собі;
- відчуття залежності від чоловіка;
- підвищена збудливість, неврівноваженість, яка може виявлятися у підвищеній емоційності, вразливості або в неадекватних реакціях і в агресивності;
- розвинені невротичні механізми психологічного захисту;

- схильність до стереотипної поведінки, регресу;
- знижена здатність до конструктивних дій.

У жінок, які постраждали від домашнього насильства, як правило, спостерігається низький рівень самоусвідомлення:

- вони погано усвідомлюють себе як людину, втратили власне Я;
- не орієнтуються у своїх потребах та бажаннях;
- мають виражену схильність до віктимізації та самозвинувачення, яка базується на негативному досвіді власного дитинства.

Від домашнього насильства може страждати будь-яка жінка з будь-яким рівнем освіти, будь-якої національності чи статків. Однак частіше від домашнього насильства страждають особистості, які мають невисокий освітній і культурний рівень.

Жінки, які не погоджуються миритися з будь-якими проявами насильства по відношенню до себе, для яких неприпустимими є навіть психологічний тиск, образи й пригноблення, швидше наважуються на радикальні зміни в житті й мають більше шансів розірвати цикл насильства. Згідно з опитуванням таких жінок, серед причин розірвання шлюбу були вказані, насамперед, «неввічливість та брутальність у взаємовідносинах», «психологічна несумісність подружжя».

Доведено, що у жінок, які потерпають від домашнього насильства, відбувається формування певних реакцій на травматичні ситуації, що складають основу для багатьох розладів здоров'я й ускладнень. Серед них можна виділити явище набутої безпорадності, «синдром побитої жінки», віктимізацію.

Набута безпорадність – особливість поведінки, що розвивається при систематичному негативному впливі, уникнути якого неможливо. Явище набутої безпорадності у жінок-жертв насильства проявляється через формування певних переконань, які раціоналізують їхню поведінку й поведінку кривдника. При одиничних епізодах насильства вони висловлюють протест проти дій насильника. Але, оскільки кривдник не реагує на ці зауваження, у жінки виникає відчуття безпорадності, марності спроб виходу із ситуації («краще не провокувати»). Жінка пристосовується до патологічної ситуації, змінюється її ставлення до себе. Поступово гнів, який мусила б спрямувати проти чоловіка, вона обертає проти самої себе.

Незалежно від об'єктивної реальності жінка впевнена, що змінити ситуацію власними активними діями неможливо й що вона не має впливу на ситуацію. Почуття безпорадності має негативний і деструктивний вплив на здатність особистості до розв'язання проблем взагалі.

Індивідуально-психологічні особливості чоловіків, які постраждали від домашнього насильства, багато в чому збігаються з рисами, які визначаються у постраждалих жінок, а саме:

- занижена самооцінка;
- невпевненість у собі;
- тривожність;
- залежність;
- внутрішня агресивність;
- втрата свого Я;
- втрата орієнтирів;
- низька повага до себе й інших.

Більшість постраждалих від домашнього насильства відчувають себе емоційно виснаженими, залежними від кривдника, вважають себе у всьому винними; їхніми характерними рисами є сором, проблеми з відчуттям самоцінності. Найчастіше постраждалі сприймають ситуацію домашнього насильства як нормальну або з тих чи інших причин замовчують і приховують цей факт.

Насильство в сім'ях завжди завдає шкоди фізичному й психічному здоров'ю членів родини, які такого насильства зазнають. За будь-якої форми домашнього насильства (фізичного, психологічного, економічного, сексуального) у постраждалої особи відбуваються негативні психологічні зміни: «набута безпорадність», «синдром побитої людини».

За таких умов самостійне розпізнання особою, яка страждає від насильства, руйнівного характеру усталених відносин, усвідомлення себе як постраждалої особи, а потім звернення по допомогу та поступова зміна власного життя часто стає неможливим, а тому втручання фахівців стає необхідним.

1.5.2. Психологічні особливості людини, яка вчиняє насильство

Фахівці, які вивчають проблему подолання домашнього насильства, зауважують, що кривдниками (як і постраждалими) можуть бути особи будь-якого віку, будь-якої статі, будь-якого соціально-економічного статусу, будь-якої раси чи етнічного походження, будь-якого роду занять, будь-якого рівня освіти чи приналежності до будь-якої релігійної спільноти. Схильними до вчинення домашнього насильства можуть бути підлітки, професори університетів, фермери, консультанти, електрики, офіцери поліції, лікарі, держслужбовці, судді, відомі люди... Кривдники можуть здаватися доброзичливими людьми, виявляти приязність і люб'язність, особливо в професійному оточенні або в колі друзів і приятелів¹⁴.

Особи, які чинять насильство в сім'ї, розрізняються поведінковими моделями й можуть бути схильними до різних форм насильницьких дій із різним рівнем небезпечності. Деякі кривдники страждають від психічних захворювань, таких як депресія, посттравматичні стресові розлади, мають психопатологію. Діагностичний та статистичний підручник Американської психологічної Асоціації (DSM-IV) не має діагностичної категорії для кривдників, але ментальне захворювання має розглядатися як фактор, який може впливати на природу насильства. Але ментальні розлади має лише відносно невелика кількість кривдників, хоча саме вони можуть вдаватися до насильства.

У дитинстві кривдники часто самі потерпали від фізичного чи сексуального насильства, недбалого ставлення чи, жорстокого поводження батьків.

Для осіб, які вчиняють ГЗН і домашнє насильство властиво¹⁵:

- 1) мінімізація шкоди й наслідків;
- 2) відмова від відповідальності;
- 3) відчуття права на контроль.

¹⁴ Інформаційний матеріал «Особи, що чинять домашнє насильство» (by Child Welfare Information Gateway). – Режим доступу: www.enotalone.com.

¹⁵ Запобігання насильству в сім'ї у діяльності фахівців соціальної сфери: навчально-методичний посібник / Авт. кол.: Бондаровська В.М., Бордіян Я.І., Булах Л.В., Журавель Т.В. та ін. / За заг. ред. Бондаровська В.М., Журавель Т.В., Пилипас Ю.В. – К.: ТОВ «Видавничий дім «КАЛИТА». – 2014. – 282 с

1. *Мінімізація шкоди та наслідків.* Кривдник намагається мінімізувати або навіть ігнорувати реальність насильства – повторюваність, частоту скоєння, серйозність, наслідки; заперечує факти насильства; стверджує, що нічого не сталося; виключає зі своєї уваги усвідомлення таких видів своєї поведінки:
 - окремі випадки, оскільки вони не включаються в його внутрішнє визначення насильства, не вважаючи чимось негожим такі дії, як штовхання, обмеження у пересуванні, блокування та кидання чимось;
 - сексуальне домагання чи сексуальне насильство, щодо якого кривдники часто вважають, що сексуальне насильство в подружніх стосунках відбуватися не може; жорстоке поводження з дітьми;
 - насильницька поведінка, не пов'язана із застосуванням фізичної сили;
 - кривдник може визнавати лише те насильство, яке стало публічним або стосовно якого порушено кримінальну справу.
2. *Відмова від відповідальності.* Кривдник заперечує можливість самоконтролю, наполягає, що був не здатен на це під впливом зовнішніх обставин («провокацій»). Однак експерти з питань роботи з кривдниками стверджують, що особи, які вчиняють насильство, часто добре розрізняють, відносно кого можуть собі дозволити проявити насильницьку поведінку, а також до якого рівня можуть виявляти жорстокість. Вони можуть відчувати гнів до начальника, до батька, до бізнес-партнера, але обирають в жертву слабшого/слабшу за себе: батьків, дружину або дітей, які часто поступаються кривднику в силі (як фізичній, так і в психологічній).
3. *Відчуття права на контроль.* Кривдник може виправдовувати свою поведінку тим, що це його право й обов'язок як чоловіка – всіх контролювати. Він вважає, що середовище змушує його бути жорстким, а тому має право обирати ті способи та форми контролю, які, на його думку, є ефективними. Такий «внутрішній дозвіл на контроль» є доволі поширеним стереотипом.

Узагальнюючи, можна намалювати такий загальний психологічний портрет кривдника:

- завищена чи приховано занижена самооцінка (часто – неадекватна);
- ригідність установок (наявність власної точки зору, що не підлягає змінам та обговоренню; психологічна негнучкість; невміння змінювати звичні стереотипи й шукати нові шляхи вирішення проблем);
- страх перед змінами у своєму житті, які розглядаються як потенційні фактори втрати контролю над ситуацією й оточенням (наприклад, у випадку, коли дружина піде працювати);
- висока цінність власного самоствердження, навіть за рахунок інших людей;
- реалізація власної систематично агресивної поведінки без визнання власної провини й відповідальності;
- відсутність / втрата віри в близьких і гіпертрофована (часто безпідставна) віра в себе та власну непогрішимість;
- стигматизація та приниження близьких людей, применшення їхньої цінності: «нероба», «нікчема», «погана господиня», «погана мати», «невігласка» тощо – і штучне підняття власної самооцінки;
- наявність дитячих психологічних травм, намагання вирішити проблему через штучне підняття своєї самооцінки й штучне зниження самооцінки близьких людей;
- хронічний стрес, систематична агресивна поведінка;
- зловживання засобами «набуття рівноваги» – алкоголь, наркотики, азартні ігри тощо, схильність до залежної поведінки;
- низький рівень релаксації (не вміє розслаблятися, відпочивати);
- низька культура подолання стресів і травм (у всіх гріхах звинувачує не себе, а інших);
- відсутність практики одержання психологічної допомоги й віри в те, що саме йому це дуже потрібно;
- відсутність вміння обговорювати проблеми й робити адекватні до ситуації висновки;

- невміння домовлятися, упевненість в ефективності силового вирішення проблем;
- низький рівень встановлення партнерських стосунків.

Усі вище згадані фактори й особливості можуть розглядатися як психологічні чинники й породжувати різноманітні моделі насильницької поведінки.

Кривдники, так само, як і жертви насильства, потребують підтримки на шляху змін. Щоб дати кривдникам змогу виявити й визнати причини своєї насильницької поведінки, а також щоб допомогти вирішити ті особистісні проблеми, які спричинили таку поведінку, необхідне кваліфіковане психосоціальне втручання.

2. МІЖНАРОДНІ ПІДХОДИ ДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ҐЗН І ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

2.1. МІЖНАРОДНІ АКТИ З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ҐЗН ТА ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Міжнародне законодавство у сфері запобігання та протидії ҐЗН та домашньому насильству є орієнтиром для національного законодавства й визначає рамки та принципи національного законотворення. Утвердження міжнародних стандартів у цій сфері відбувалося за такими напрямками:

1. Визнання рівності прав чоловіків і жінок

Для подолання домашнього насильства як різновиду ҐЗН необхідно було спочатку на міжнародному рівні визначити рівність прав чоловіків і жінок.

Документами, які закріпили таку рівність, стали:

- *Статут Організації Об'єднаних Націй (1945 рік);*
- *Загальна декларація прав людини (1948 рік);*
- *Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 рік);*
- *Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 рік);*
- *Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 рік).*

2. Боротьба з дискримінацією жінок

Феміністський рух сприяв визнанню за жінками багатьох прав, яких вони були позбавлені до ХХ століття: права обіймати державні посади, у тому числі й вищі, отримувати освіту, працювати на будь-якій роботі й отримувати однакову з чоловіками заробітну платню, мати рівні права у шлюбі, у сфері сексуального та репродуктивного здоров'я (право контролювати народжуваність, право на аборт тощо). Були створені міжнародні нормативно-правові акти, які

надавали жінкам права й можливості в окремих суспільно-значущих сферах:

- Конвенція МОП про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності № 100 (1951 рік);
- Конвенція про політичні права жінок (1952 рік);
- Конвенція про громадянство одруженої жінки (1957 рік);
- Конвенція про згоду на вступ у шлюб, мінімальний шлюбний вік і реєстрацію шлюбів (1962 рік);
- Декларація про захист жінок і дітей у надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів (1974 рік);
- Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації стосовно жінок (1979 рік);
- Загальна рекомендація №19 Комітету ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок (1992 рік);
- Декларація ООН про викорінення насильства стосовно жінок (1993 рік);
- Пекінська декларація та Платформа дій (1995 рік);
- Факультативний протокол до Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок (1999 рік);
- Цілі сталого розвитку (2015 рік).

3. Визнання прав дітей і їх захист

Протягом тривалого історичного періоду діти, як і жінки, взагалі не вважалися особами, які можуть мати ті чи інші права. У ХХ столітті світогляд змінився, але поводження з дітьми ще тривалий час вважалося виключно сімейною справою, у яку ніхто не може втручатися. Утім Перша світова війна продемонструвала, наскільки діти є беззахисними, і загострила увагу на тому, що саме від держави залежить створення для дітей належних умов життя. Було підписано немало міжнародних актів, спрямованих на закріплення, забезпечення й захист прав дітей, формування нульової толерантності до будь-яких проявів насильства до дітей. Найважливішими документами у сфері захисту прав дітей є:

- Женевська конвенція прав дитини (1924 рік);
- Декларація прав дитини (1959 рік);
- Конвенція про мінімальний вік для прийому на роботу № 138 (1976 рік);
- Конвенція про права дитини (1989 рік);

- *Європейська конвенція про здійснення прав дітей (1996 рік);*
- *Європейська соціальна хартія (1996 рік);*
- *Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (2007 рік);*
- *Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень (2014 рік).*

4. Визнання домашнього насильства як окремого виду насильства й боротьба з ним

Порівняно недавно світова спільнота дійшла висновку, що домашнє насильство – це комплексна проблема, вирішувати яку потрібно спільними зусиллями. Виявилася необхідність розробити певні стандарти, модельні закони, які б враховували досвід країн, які намагаються подолати це явище. Наприклад, з'явилося модельне законодавство ООН про домашнє насильство, яке окреслило підходи до боротьби з цим явищем лише рамково, маючи, скоріше, рекомендаційний характер для зацікавлених сторін.

Пізніше з'явився документ, який, врахувавши вимоги до забезпечення прав людини, найбільш вдалі практики й підходи боротьби з насильством щодо жінок і дівчат та домашнім насильством, створив фактично новий міжнародний стандарт у цій сфері. Йдеться про **Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами**¹⁶, відкриту для підписання сторонами у Стамбулі в травні 2011 року. Україна цей документ підписала, але й досі не ратифікувала.

2.2. ПРИНЦИП 4Р ЯК МІЖНАРОДНИЙ СТАНДАРТ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДН / ГЗН

Принцип 4Р (Prevention, Protection, Prosecution, Integrated Policies) – попередження нових випадків, забезпечення захисту й підтримки постраждалих і надання їм послуг, притягнення кривдників до відповідальності, скоординовані політики, які забезпечують комплексний інтегрований підхід – закріплено в Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та про боротьбу з цими явищами (*Стамбульською конвенцією*) та імplementований у вітчизняне законодавство:

¹⁶ Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). Довідник для членів парламенту: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/1680096e45>

1. **Попередження нових випадків.** Профілактика, або превенція, передбачає необхідність вжиття заходів для заохочення змін у соціальних і культурних моделях поведінки жінок і чоловіків з метою викорінення упереджень, звичаїв, традицій та всіх інших практик, які ґрунтуються на ідеї неповноцінності жінок або на стереотипних ролях жінок і чоловіків та для запобігання всім формам насильства. Усі члени суспільства, і обов'язково чоловіки й хлопці, заохочуються активно сприяти запобігання всім формам насильства, а культура, звичаї, релігія, традиція або так звана «честь» не повинні розглядатися як виправдання будь-яких актів насильства.

2. **Захист і підтримка постраждалих** здійснюються через послуги, які надаються поліцією (первинне втручання та припинення насильства), системою охорони здоров'я (збереження життя і здоров'я особи), мережами бюро та центрів правової допомоги (доступ до правосуддя), загальних служб у системі надання соціальних послуг тощо. Окремо слід підкреслити важливість розвитку спеціалізованих служб підтримки постраждалих: притулків, мобільних бригад соціально-психологічної допомоги, денних центрів (із можливістю організації кризових кімнат), консультативних пунктів первинної соціально-психологічної допомоги, Кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству й насильству за ознакою статі та інших. Усі названі суб'єкти взаємодії вживають необхідні заходи, які спрямовані на те, щоб із урахуванням потреб (у тому числі, додатково уразливих категорій, зокрема дітей):

- фізично убезпечити постраждалу особу й нормалізувати її життєдіяльність;
- зменшити контакт(-и) постраждалої особи із кривдником, уникнути її подальшого травмування та запобігти повторної віктимізації, відновити психоемоційний стан і душевну рівновагу;
- відновити порушені права постраждалої особи;
- підвищити рівень самостійності та економічної незалежності постраждалих;
- надати максимально повну і своєчасну інформацію про доступні служби підтримки й правові заходи мовою, яку розуміють постраждалі особи.

Усі фахівці, які надають допомогу постраждалим від домашнього насильства, повинні розуміти реалії й виклики, що постають перед постраждалими, і мають допомагати відновлювати власне життя. Безпека, гідність та інтереси постраждалих важливіші за покарання кривдників, тому надання допомоги не залежить від того, чи буде постраждала особа висувати обвинувачення чи свідчити проти свого кривдника.

Перелік суб'єктів взаємодії, визначений законодавством України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, подається у п. 2.6.

3. Притягнення кривдника до відповідальності є, перш за все, механізмом превенції, недопущення випадків насильства в майбутньому й захисту постраждалих; отже, покарання не є самоціллю, хоча у певних (особливо важких) випадках воно є необхідним. Для притягнення кривдників до відповідальності необхідно:

- наявність норм матеріального, цивільного, кримінального, адміністративного права, за допомогою яких постраждалим особам забезпечуються належні засоби правового захисту від правопорушника;
- забезпечення постраждалих осіб належними засобами правового захисту від державних органів, які не виконали свого обов'язку вжити необхідних запобіжних або захисних заходів у межах своїх повноважень;
- забезпечення права постраждалих осіб на компенсацію від осіб, які вчинили акт домашнього насильства;
- забезпечення на всіх стадіях кримінального провадження розслідування й судових проваджень стосовно домашнього насильства без затримок і з урахуванням прав жертви.

4. Скоординовані політики, які забезпечують комплексний інтегрований підхід у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, вимагають спільних зусиль і ефективного співробітництва між усіма органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами й організаціями, організаціями громадянського суспільства, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах. Для організації й забезпечення спільних дій призначаються офіційні органи, відповідальні за координацію,

виконання, моніторинг і оцінку політики й заходів запобігання насильству, а також за збір, аналіз і поширення даних про випадки всіх форм насильства (фізичного, психологічного, економічного, сексуального).

3. НАЦІОНАЛЬНА СИСТЕМА ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: БАЗОВІ ПОНЯТТЯ

3.1. ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Законодавство про запобігання та протидію домашньому насильству та насильству за ознакою статі ґрунтується на міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та на національних нормативно-правових актах, найважливішими з яких є наступні (перелік базових підзаконних актів наведено у Додатку 2):

Закони:

- Конституція України;
- Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» *(визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у цій сфері, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства, і запроваджує механізм надання допомоги постраждалим особам)*;
- Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»;
- Закон України «Про охорону дитинства»;
- Закон України «Про соціальні послуги» та ін.

Насильство в сім'ї в усіх його формах і проявах має міжгалузевий характер і зачіпає всі сфери суспільного життя. Вчинення таких протиправних дій веде до порушення норм усіх основних розділів законодавства (включно із сімейним правом) і передбачає не лише адміністративну, але й цивільно-правову і кримінальну відповідальність. Запобігання та протидія домашньому насильству означають завчасне виявлення й усунення причин, які породжують домашнє насильство, а це вимагає комплексних зусиль.

Запобігання домашньому насильству – це система заходів, які спрямовуються на широке коло осіб (як законотрухняних, так і правопорушників) і передбачають вирішення наступних завдань:

- 1) визначення стану, причин і передумов поширення домашнього насильства;
- 2) підвищення рівня поінформованості населення про форми, прояви, причини і наслідки домашнього насильства;
- 3) сприяння розумінню суспільством природи домашнього насильства, його непропорційного впливу на жінок і чоловіків, зокрема на осіб з інвалідністю, вагітних жінок, дітей, недієдатних осіб, осіб похилого віку;
- 4) формування в суспільстві нетерпимого ставлення до насильницьких моделей поведінки, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед дітей, усвідомлення домашнього насильства як порушення прав людини;
- 5) викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі й обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються;
- 6) заохочення всіх членів суспільства, насамперед чоловіків і хлопців, до активного сприяння запобіганню домашньому насильству¹⁷.

Протидія домашньому насильству – це система заходів, які здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами й організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, і спрямовані на припинення домашнього насильства, на надання допомоги та захисту постраждалій особі, на відшкодування завданої шкоди, а також на належне розслідування випадків домашнього насильства, притягнення до відповідальності та зміну поведінки кривдників¹⁸.

Така діяльність спрямована на конкретних осіб – на кривдників і на тих, хто постраждав від домашнього насильства, і передбачає як зупинення розпочатого акту домашнього насильства, так надання комплексу правових, соціальних, освітніх та медичних, психологічних послуг, що може вимагати часу.

¹⁷ Ст. 18, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

¹⁸ Ст. 1, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

3.2. КОЛО ОСІБ, НА ЯКИХ РОЗПОВСЮДЖУЄТЬСЯ ЗАКОНОДАВСТВО ПРО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЮ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Правильне визначення кола осіб, на яких розповсюджується законодавство про запобігання та протидію домашньому насильству, має принципове значення, бо від цього залежить, чи має право та чи інша постраждала особа на:

- отримання передбачених законом соціальних, психологічних, медичних послуг, безоплатної юридичної допомоги;
- чи правильно будуть кваліфіковані дії особи, яка вчинила акт насильства, й чи зможе така особа бути направлена для участі в програмі для кривдників.

Відповідно до статті 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», визначається наступне коло таких осіб:

Незалежно від факту спільного проживання (стаття 3, частина 2)	За умови спільного проживання (стаття 3, частина 3)
1) подружжя; 2) колишнє подружжя; 3) наречені; 4) мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя); 5) особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти; 6) особи, які мають спільну дитину (дітей); 7) батьки (мати, батько) і дитина (діти); 8) дід (баба) та онук (онучка); 9) прадід (прабаба) та правнук (правнучка); 10) вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка); 11) рідні брати і сестри; 12) інші родичі: дядько (тітка) та племінник	1) інші родичі; 2) інші особи, які пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки.

(племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука);

13) діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими;

14) опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням;

15) прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя.

3.3. ПЕРЕЛІК СУБ'ЄКТІВ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ЗАХОДИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ, ЗОКРЕМА ЗАГАЛЬНИХ ТА СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СЛУЖБ ПІДТРИМКИ ПОСТРАЖДАЛИХ ОСІБ

Згідно з положеннями Конвенції Ради Європи «Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами», послуги постраждалим можуть надаватися через **загальні та спеціалізовані** служби підтримки.

У статті 22 Конвенції визначено, що «сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення або організації, з дотриманням належного географічного розподілу, невідкладних, коротко- і довгострокових спеціалізованих служб підтримки будь-якій жертві, що піддається будь-яким актам насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції», а також «сторони забезпечують або створюють спеціалізовані служби підтримки жінок для всіх жінок-жертв насильства та їхніх дітей».

Для забезпечення скоординованого оперативного та ефективного реагування на випадки домашнього насильства і для міжвідомчої взаємодії на різних рівнях Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», враховуючи вимоги Конвенції, передбачив досить широке коло суб'єктів, які здійснюють заходи для запобігання і протидії домашньому насильству, поділивши їх на чотири категорії:

- I. Спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- II. Інші органи й установи, на які покладається здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- III. Загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб;
- IV. Громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах.

Питання міжвідомчої взаємодії у випадках домашнього насильства та насильства за ознакою статі (гендерно зумовлене насильство) врегульоване Постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 №658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі»¹⁹.

Координацію взаємодії всіх суб'єктів, відповідно до цього Порядку, здійснює:

- на загальнодержавному рівні – Мінсоцполітики;
- на регіональному рівні – Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міська держадміністрація;
- на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці – районні, районні у м. Києві й Севастополі держадміністрації та виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад, у тому числі об'єднаних територіальних громад.

Координацію й моніторинг реалізації заходів у сфері запобігання й протидії домашньому насильству й насильству за ознакою статі на місцевому рівні здійснюють уповноважені особи (координатори) в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування, на яких покладено функції по забезпеченню рівності прав і можливостей жінок і чоловіків і по запобіганню та протидії насильству за ознакою статі.

Перелік суб'єктів, які здійснюють заходи по запобіганню й протидії домашньому насильству, визначений у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», а коло суб'єктів, які здійснюють заходи у цій сфері, – у Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

19

Доступ за посиланням: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF>

СУБ'ЄКТИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЯ НАСИЛЬСТВУ

За ознакою статі (гендерно зумовлене)	Домашнє
<ul style="list-style-type: none"> • спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків; • органи виконавчої влади, зокрема уповноважені підрозділи органів Національної поліції України, місцеві державні адміністрації (у тому числі їх структурні підрозділи з питань сім'ї, служби у справах дітей, органи управління освітою, органи охорони здоров'я тощо); • органи місцевого самоврядування (у тому числі виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх створення) рад та їх структурні підрозділи з питань сім'ї, служби у справах дітей, органи управління освітою, органи охорони здоров'я тощо); • центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги; • суди; • прокуратура; • загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб; • громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах. <p style="text-align: center;">Стаття 7-1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»</p>	<ul style="list-style-type: none"> • спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству (ті, на які покладена функція координації взаємодії суб'єктів на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях); • інші органи та установи, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству: <ul style="list-style-type: none"> ✓ служби у справах дітей; ✓ уповноважені підрозділи органів Національної поліції України; ✓ органи управління освітою, навчальні заклади, установи та організації системи освіти; ✓ органи охорони здоров'я, установи та заклади охорони здоров'я; ✓ центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги; ✓ суди; ✓ прокуратура; ✓ уповноважені органи з питань пробації. • загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб; • громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах. <p style="text-align: center;">Стаття 6 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»</p>

До прав постраждалої від ГЗН (зокрема ДН) особи належать отримання повної й вичерпної інформації від суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству, про свої права, про заходи й соціальні послуги, про медичну, соціальну, психологічну допомогу, якими така особа може скористатися.

Варто на місцевому рівні розробити довідники (дорожні карти, карти перенаправлення) із вказаними адресами й телефонами, за якими можуть звертатися за допомогою постраждалі особи. Такі довідники доцільно розповсюдити серед всіх суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству й насильству за ознакою статі.

До суб'єктів надання послуг охорони здоров'я, зокрема медичної допомоги, належать органи, установи і заклади охорони здоров'я.

Для координації надання постраждалим медичних послуг керівник кожного закладу охорони здоров'я визначає відповідальну особу з числа заступників керівника закладу. Порядок проведення й документування результатів медичного обстеження осіб, які постраждали від домашнього насильства, або осіб, які ймовірно постраждали від домашнього насильства, і порядок надання їм медичної допомоги затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України від 01 лютого 2019 №278.

До суб'єктів надання правоохоронних і правозахисних послуг належать:

- уповноважені підрозділи органів Національної поліції України;
- центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги;
- уповноважені органи з питань пробації;
- прокуратура;
- суди.

Суб'єктами надання соціально-психологічних послуг, тобто такими, що надають психологічну та/або соціальну допомогу, є:

- органи опіки та піклування, служби у справах дітей;
- заклади середньої освіти, керівники яких організують роботу з постраждалими дітьми практичного психолога та/або соціального педагога;
- загальні служби підтримки постраждалих осіб:
 - центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
 - притулки для дітей;
 - центри соціально-психологічної реабілітації дітей;
 - соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка);

- центри соціально-психологічної допомоги;
 - територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг);
 - інші заклади, установи й організації, які надають соціальні послуги постраждалим особам.
- спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб:
 - притулки для постраждалих осіб;
 - центри медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб;
 - кол-центр з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей;
 - мобільні бригади соціально-психологічної допомоги постраждалим особам та особам, які постраждали від насильства за ознакою статі;
 - інші заклади та установи, призначені виключно для постраждалих осіб та осіб, які постраждали від насильства за ознакою статі.

Окремо слід згадати про суб'єктів надання освітніх (просвітницьких) послуг, які більшою мірою здійснюють виховні й освітні функції, як-то: виховна робота по запобіганню й протидії насильству; інформаційно-просвітницькі заходи з питань запобігання та протидії насильству, у тому числі стосовно дітей і за участі дітей.

До таких суб'єктів належать:

- органи управління освітою;
- навчальні заклади, установи та організації системи освіти.

Керівник кожного закладу середньої, професійно-технічної та вищої освіти має визначити фахівця (спеціаліста) з числа працівників закладу для організації заходів у сфері запобігання та протидії насильству; для проведення невідкладних заходів реагування при виявленні фактів насильства та/або отримання заяв/повідомлень від постраждалої особи/інших осіб. Наказом Міністерства освіти і науки України від 02 жовтня 2018 року №1047 затверджені методичні рекомендації для виявлення випадків домашнього насильства й для реагування на них, а також для взаємодії педагогічних працівників з іншими органами й службами.

Також у заходах у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, зокрема у виявленні фактів домашнього насильства, у

наданні допомоги й захисту постраждалим особам, можуть брати участь:

- 1) підприємства, установи й організації незалежно від форми власності;
- 2) громадські об'єднання й іноземні неурядові організації;
- 3) фізичні особи-підприємці, які відповідають критеріям діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги;
- 4) фізичні особи, які надають соціальні послуги, у тому числі послуги патронату над дітьми.

4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІЖВІДОМЧОЇ ВЗАЄМОДІЇ У СФЕРІ НАДАННЯ ПОСЛУГ ПОСТРАЖДАЛИМ ВІД ҐЗН, ЗОКРЕМА ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

4.1. БАЗОВІ ПРИНЦИПИ ЗАХИСТУ Й ПІДТРИМКИ ПОСТРАЖДАЛИХ ОСІБ

Ефективність надання допомоги особам, постраждалим від ҐЗН, зокрема від домашнього насильства, залежить від розуміння характеру насильства, його причинно-наслідкових зав'язків і від **наявності у населеному пункті/громаді якісних базових послуг, які повинні бути засновані на правах, потребах та безпеці громадян.**

При наданні якісних базових послуг слід враховувати принципи життєво важливих послуг для жінок, які постраждали від насильства. Ці принципи визначені в Глобальній програмі ООН по наданню життєво важливих послуг для жінок, які постраждали від насильства.

Принципи надання послуг для жінок, які постраждали від насильства:

- *першочергове значення безпеки* при наданні допомоги, щоб не допустити заподіяння шкоди в майбутньому;
- *правозахисний підхід*, який визнає, що, у першу чергу, слід виявляти повагу до постраждалих, захищаючи та дотримуючись прав жінок, оскільки насильство щодо жінок є фундаментальним порушенням прав людини, зокрема права на життя й на свободу від насильства;
- *просування ґендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок* – передбачає першочергове значення ґендерної нерівності та дискримінації як головної причини й наслідку насильства щодо жінок і дівчат, вимагає проведення ґендерно-чутливої політики й відповідної практики при наданні послуг;
- *врахування культурних та вікових особливостей* при наданні послуг: послуги мають надаватися з урахуванням індивідуальних особливостей і життєвого досвіду жінок, а також їхніх віку, культури, сексуальної орієнтації, ґендерної ідентичності, етнічної приналежності й мовних уподобань;

- *підхід, орієнтований на потреби постраждалих*, ставить у центр уваги при наданні допомоги права, потреби й бажання жінок. Йдеться про розгляд численних потреб постраждалих, різноманітних ризиків і факторів уразливості, наслідків прийняття рішень і дій, а також адаптивність послуг до унікальних потреб кожної жінки;
- *притягнення до відповідальності осіб, які вчинили насильство*. Дотримання цього принципу потребує наявності послуг по ефективному притягненню винних до відповідальності, при цьому гарантуючи справедливість правових заходів.

Українське законодавство закріплює напрямки надання допомоги постраждалим від домашнього насильства особам і захисту таких осіб

4.2. КЕРІВНІ ПРИНЦИПИ МІЖВІДОМЧОГО РЕАГУВАННЯ НА ҐЗН, ЗОКРЕМА ДН²⁰

Міжвідомче реагування на ҐЗН сприяє підвищенню рівня безпеки та якості надання послуг постраждалим від ҐЗН особам за допомогою створення та розвитку ефективної мережі послуг, покращенню координації між суб'єктами взаємодії у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Для якісного надання послуг постраждалим особам необхідні орієнтовані на їхні потреби знання, навички й підходи. Найефективнішою є робота мереж, які пропонують постраждалим особам ефективну різнобічну підтримку і знижують ризик повторної віктимізації. Крім того, мережа ефективних і якісних послуг дозволить підвищити довіру постраждалих від ҐЗН осіб і сприятиме зростанню кількості звернень до уповноважених органів, установ і організацій.

Міжвідомча інтервенція й перенаправлення — це комплексний підхід до реагування на ҐЗН, зокрема на ДН, і вирішує такі завдання:

1. Забезпечення й спрощення доступу до служб підтримки для постраждалих від ҐЗН осіб.
2. Інтегрована й різноспрямована інтервенція з використанням узгоджених міжвідомчих робочих правил та інструментів.

²⁰ Загальна модель розроблена на основі принципів, які забезпечують захист прав постраждалих від ҐЗН осіб, та «Координації міжвідомчого управління випадками ҐН». Ці принципи є основою побудови моделі міжвідомчого реагування.

3. Забезпечення звітності на всіх рівнях і від усіх суб'єктів, які беруть участь у міжвідомчому реагуванні на ГЗН.
4. Забезпечення координованості дій суб'єктів реагування на ГЗН.
5. Забезпечення максимально можливої точності даних про випадки ГЗН.

Усі органи, установи й організації, які є частиною міжвідомчого механізму боротьби з ГЗН, мають дотримуватися принципів, які є основою для їхніх інтервенцій і визначають поведінку при реагуванні на випадки ГЗН.

1. **Підхід, орієнтований на потреби постраждалої особи.** Для всіх надавачів послуг, залучених у міжвідомче реагування на ГЗН, пріоритетними мають бути права, потреби й побажання постраждалої особи.
2. **Партнерство.** Міжвідомче реагування на ГЗН передбачає ефективну співпрацю й координацію залучених органів, установ і організацій.
3. **Колективне управління.** Правила, що стосуються міжвідомчої інтервенції, напрямки, стратегії і плани дій мають складатися колективно.
4. **Стратегічне планування.** Політики, стратегічні плани, домовленості, спрямовані на боротьбу з ГЗН, мають розроблятися з урахуванням загальних вимог до міжвідомчих стратегій, із визначенням конкретних цілей, дій, виконавців, термінів.
5. **Комплексні послуги.** Процедури для інтервенції та перенаправлення, а також заходи захисту вимагають міждисциплінарного підходу, заснованого на єдиній методології й на спільних засадах діяльності.
6. **Запобігання.** Ефективний комплексний підхід, окрім усього іншого, забезпечується такими пріоритетами: запобігання й недопущення ГЗН, у тому числі викоріненням причин і умов його вчинення.
7. **Звітність.** Усі суб'єкти повинні забезпечити звітність про реалізації узгоджених програм, планів, стратегій, а також звітність про дотримання керівних принципів у роботі.
8. **Стійкість.** Незважаючи на політичні зміни й плінність кадрів, органи, установи й організації мають забезпечити всі умови для стійкої й послідовної реалізації і підтримки міжвідомчого реагування на випадки ГЗН.

Як правило, суб'єкт, уповноважений координувати міжвідомче реагування на ГЗН, відповідає за узгодженість принципів і, відповідно, має гарантувати, що всі органи, установи та організації виконують ці принципи. Особисті упередження, стереотипні погляди або ставлення представників залучених органів, установ та організацій не повинні впливати на неухильне дотримання керівних принципів.

4.3. ФУНКЦІ МІЖВІДОМЧОГО РЕАГУВАННЯ НА ГЗН, ЗОКРЕМА ДН

Ефективне запобігання та протидія ГЗН, зокрема ДН, неможливе в замкнутій системі, у межах якої залучені суб'єкти розробляють програми, плани дій та пропонують свої послуги, не взаємодіючи й не співпрацюючи з іншими надавачами послуг, не маючи комплексних даних про проблему й чіткого уявлення про результати здійснюваної діяльності (зворотній зв'язок). Такий стиль діяльності може призвести до неправильної оцінки ефективності наданих постраждалим особам послуг.

Побудований на принципах 4Р комплексний підхід до реагування на ГЗН має два напрямки:

- (1) запобігання;
- (2) реагування (протидія).

Запобігання полягає в подоланні основних причин і умов, які сприяють ризику ГЗН або збільшують його.

Заходи реагування спрямовані на подолання наслідків випадків ГЗН.

Міжвідомче реагування на ГЗН — це формальний або неформальний механізм, реалізований на загальнодержавному, регіональному або місцевому рівні. Інакше про такий тип реагування можна сказати «комплексне», «міжсекторальне», «міждисциплінарне», «міжгалузеве», «міжінституційне».

Міжвідомче реагування на ГЗН не обмежується міжвідомчим координаційним механізмом або перенаправленням випадків ГЗН. Ефективне міжвідомче реагування на ГЗН не зводиться до підписання документів про співпрацю й до підтримки зв'язку між залученими суб'єктами. Це комплексний механізм втручання і співробітництва на підставі чіткої методології, яка є спільною для

всіх сторін і яка може бути побудована на основі здійснення шести функцій:

1. Інтервенція / послуги.
2. Повідомлення про випадок (інформування) і система направлення.
3. Навчальні програми й підготовка фахівців.
4. Документація, звітність, системи передачі й аналізу даних.
5. Запобігання й заходи для підвищення обізнаності.
6. Координація.

4.3.1. Інтервенція / послуги

Міжвідомча інтервенція передбачає надання постраждалим від ГЗН особам комплексу послуг, спрямованих на зменшення впливу насильства й на усунення його наслідків, а також на запобігання подальшого травмування, у тому числі повторної віктимізації. Крім того, міжвідомча інтервенція дозволяє визначити нагальні потреби постраждалих від ГЗН осіб, розробити й контролювати виконання індивідуального плану інтервенції відповідно до виявлених потреб і наявних ресурсів. Усі дії інтервенції слід зосереджувати на потребах постраждалих від ГЗН осіб.

Однією з переваг міжвідомчого реагування на ГЗН є можливість переконати особу, яка постраждала від ГЗН, у необхідності й ефективності послуг, що надаються, а також переконати в доцільності звернення до уповноважених суб'єктів. Це важливо, оскільки допомога не може бути надана до тих пір, поки про випадок насильства не стало відомо, і особа, яка пережила ГЗН, не звернулася по допомогу.

Реагування починається з визначення кола необхідних для залучення уповноважених суб'єктів, зокрема служб підтримки, виходячи із потреб постраждалої особи, та зміцнення довіри між членами міжвідомчої команди.

Інтервенція ГЗН полягає в управлінні випадком і складається із чотирьох кроків, які реалізуються в рамках правових і етичних норм кожної країни. Важливо зауважити, що управління випадками ГЗН не є лінійним або одноразовим процесом. Корегування плану інтервенції може відбуватися в будь-який момент і на будь-якому етапі процесу.

А. Виявлення. Першим кроком реагування на ГЗН є виявлення особи, яка постраждала від ГЗН. Виявлення може відбутись як при безпосередньому зверненні особи, яка постраждала від ГЗН, так і при перенаправленні постраждалої особи від одного суб'єкта до іншого або при повідомленні про випадок. Слід пам'ятати, що особа при прийнятті рішення щодо звернення по допомогу повністю незалежна і що запорукою безпеки постраждалої особи є дотримання принципу конфіденційності.

Б. Оцінка. Для розуміння соціальних, сімейних і особистих обставин, які впливають на ситуацію постраждалої від ГЗН особи, потрібна коректна й повна оцінка потенційних і наявних факторів ризику, потреб і ресурсів. Форми насильства, стосунки з членами родини, соціальна інтеграція особи, економічні наслідки – всі ці й інші фактори повинні бути оцінені. Цей крок має включати отримання від постраждалої особи добровільної поінформованої згоди на послуги з управління випадком та/або направлення інформації про випадок до інших надавачів послуг. При цьому згода є поінформованою тоді, коли постраждалій особі доступною для неї мовою роз'яснено, які послуги їй за необхідності зможе надати кожен із суб'єктів.

В. Надання послуг (безпосередня інтервенція). План інтервенції буде розроблений з урахуванням очікуваних результатів і змін, необхідних для захисту особи, яка постраждала від ГЗН, а також для притягнення до відповідальності особи, яка вчинила насильство. План інтервенції містить очікувані результати, план дій, методи й терміни, а також визначає тип послуг і ресурси, необхідні для досягнення поставлених завдань або очікуваних результатів.

Реалізація й координація плану інтервенції (саме надання послуг) полягає у приведенні плану інтервенції в дію. У міжвідомчому управлінні випадком різні надавачі послуг можуть здійснювати лише частину дій плану інтервенції, а один із суб'єктів, призначений для управління випадком, буде виконувати координування плану інтервенції й моніторинг реалізації заходів.

Функція координування полягає в продуманій організації надання постраждалим особам послуг, які надаються двома або більше суб'єктами. Координування надання послуг сприятиме продуманому залученню фахівців і інших ресурсів, необхідних для виконання всіх запланованих дій інтервенції. Це можна забезпечити за допомогою регулярного обміну інформацією між надавачами послуг, які беруть участь в реалізації плану інтервенції. У процес прийняття рішень важливо залучати постраждалу від ГЗН особу.

Г. Подальші дії й закриття випадку. За підсумками оцінки результатів у план інтервенції за необхідності вносяться зміни. Інтервенція закінчується або при досягненні найкращого результату, або якщо потреби постраждалої від ГЗН особи змінюються.

Незалежно від того, до якої установи звертається постраждала від ГЗН особа, існує мінімальний комплекс заходів інтервенції, здійснюваний для забезпечення її безпеки. Мінімального комплексу заходів інтервенції слід дотримуватись, коли інтервенція обмежена вибором самої постраждалої від ГЗН особи. Надавачі послуг мають пам'ятати, що якщо постраждала від ГЗН особа повідомляє про випадок ГЗН, а необхідні їй послуги є недоступними або не була надана мінімальна своєчасна, якісна та конфіденційна допомога, довіра до надавача послуг може бути втрачена, що, у свою чергу, сприятиме небажанню постраждалої особи повторно повідомляти про випадок насильства іншим суб'єктам.

4.3.2. Повідомлення про випадок (інформування) і система направлення

Повідомлення про випадок (інформування)

Надавачі послуг повинні пам'ятати про право постраждалої від ГЗН особи вирішувати, чи повідомляти про випадок ГЗН іншому надавачу послуг. Цей вибір слід поважати. Винятком з цього правила є випадки, коли:

- постраждала особа не досягла повноліття;
- постраждала особа є недієздатною або дієздатність якої обмежена;
- якщо існує очевидна й безпосередня загроза безпеці постраждалої особи;
- якщо повідомлення про виявлений випадок ГЗН інших суб'єктів є обов'язковим, відповідно до національного законодавства.

Якщо постраждала особа не бажає повідомляти будь-кому про інцидент, то можливості надання якісної та ефективної допомоги суттєво обмежуються.

Норми, які передбачають обов'язкове повідомлення про певні випадки ГЗН одними надавачами послуг іншим, незалежно від згоди постраждалої особи, можуть вступати в протиріччя з керівними принципами – повагою до конфіденційності, а також повагою до автономності прийняття рішення постраждалою від ГЗН особи.

У цій ситуації надавач послуг повинен дотримуватись вимог до обов'язкової передачі інформації про зафіксований випадок іншим суб'єктам. Постраждала від ГЗН особа має бути проінформована про необхідність повідомити інших суб'єктів про певні випадки ГЗН і про можливі наслідки такого повідомлення. Навіть якщо процедура повідомлення є обов'язковою, має забезпечуватися збереження безпеки, гідності й комфорту особи, яка постраждала від ГЗН.

Перенаправлення

Система направлення орієнтується на комплексний підхід до надання послуг постраждалим особам. Метою направлення є задоволення різними надавачами послуг термінових і множинних потреб постраждалої від ГЗН особи. Необхідно забезпечити найбільш безпечний і ефективний спосіб повідомлення про випадок насильства іншим суб'єктам, враховуючи побажання постраждалої особи щодо необхідних послуг.

Чіткий алгоритм направлення між суб'єктами полегшує міжвідомче реагування на ГЗН і більш ефективно задовольняє потреби й побажання постраждалої особи. Така процедура має бути передбачена на початку розробки плану міжвідомчого реагування на ГЗН, щоб постраждала від ГЗН особа могла своєчасно отримати комплексну допомогу.

4.3.3. Навчальні програми

Навчальні програми для надавачів послуг всіх відомств і всіх рівнів мають важливе значення для:

- поліпшення функціонування мережі послуг для постраждалих від ГЗН осіб;
- посилення спроможності органів, установ та організацій для розробки та реалізації програм, спрямованих на боротьбу з ГЗН, у тому числі в частині розвитку мережі спеціалізованих послуг;
- розвитку культури партнерства й соціальної солідарності.

Навчальні програми мають бути як внутрішньовідомчими, так і міжвідомчими. Високоякісні навчальні програми мають бути доступні всім органам, установам, організаціям, які є частиною міжвідомчого реагування на ГЗН. Має передбачатися навчання надавачів всіх послуг, зокрема поліцейських, суддів, соціальних працівників, психологів, представників правової допомоги, охорони здоров'я, освіти тощо.

Навчальні програми, призначені для міжвідомчих команд, повинні охоплювати теорію ГЗН і правові засади запобігання й протидії ГЗН, практичні аспекти інтервенції й повідомлення про випадки ГЗН, принципи й алгоритми міжвідомчого реагування на ГЗН, а також повноваження різних органів, установ і організацій при запобіганні й протидії ГЗН. Навчені надавачі послуг повинні використовувати спільну термінологію, розуміти важливість аспекту умисності ГЗН, поділяти принцип нетерпимості до будь-яких проявів насильства, вміти ідентифікувати всі форми та види ГЗН, оцінювати ризик віктимізації, вдосконалювати навички спілкування і співпереживання, усвідомлювати керівні принципи інтервенції, вміти складати план забезпечення безпеки й вести відповідну документацію тощо.

4.3.4. Документація, звітність, системи передачі й аналізу даних.

Кожен випадок ГЗН має бути задокументований надавачами послуг. Документування забезпечує повний огляд найактуальнішої інформації про випадок ГЗН. Документування випадків ГЗН може здійснюватися з використанням стандартних форм (бланки, журнали та ін.), заміток від руки, схем, фотографій, паперових реєстрів та ін. Збір і введення у відповідну базу даних інформації про кожен випадок ГЗН буде:

- а) генерувати дані для моніторингу й оцінки динаміки ГЗН;
- б) формувати чітке уявлення про стан розкриття випадків у конкретній адміністративно-територіальній одиниці;
- в) допомагати оцінювати ефективність функціонування міжвідомчого реагування на випадки ГЗН.

Документування й аналіз даних необхідні для прийняття рішень на різних рівнях (органу, установи, організації, міста, області, країни) і для того, щоб:

- підтримувати функціонування ефективного міжвідомчого реагування на ГЗН на всіх рівнях;
- здійснювати моніторинг і контроль за реагуванням на ГЗН на різних рівнях;
- планувати діяльність.

4.3.5. Запобігання ГЗН й заходи для підвищення обізнаності

Щоб усунути головні причини ГЗН, зокрема дискримінаційні уявлення про соціальні ролі й обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаї й традиції, що ґрунтуються на таких уявленнях, а також для формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки у приватних стосунках і небайдужого ставлення до постраждалих осіб, слід запобігати випадкам ГЗН.

Запобігання ГЗН вимагає довгострокового планування, адже передбачає розробку стратегій зменшення й усунення причин і факторів, що сприяють ГЗН. Фундаментальним компонентом стратегії запобігання є підвищення обізнаності широких верств населення, яке спрямоване на:

- а) зміну життєвої позиції, поведінки й переконань, які нормалізують і допускають ГЗН, формування в суспільстві нетерпимості до будь-яких проявів ГЗН;
- б) запобігання перетворенню чоловіків і жінок на постраждалих осіб або кривдників;
- в) інформування широких верств населення, особливо постраждалих від ГЗН осіб, про доступні ресурси та послуги.

Заходи підвищення обізнаності мають привернути увагу громадськості до феномена ГЗН, мобілізувати зусилля громад на запобігання й боротьбу з цим явищем. Заходи підвищення обізнаності можуть мати різні форми й реалізуватися різними методами, як-то: інформаційно-просвітницькі кампанії в ЗМІ й соціальних мережах, соціальна реклама в громадських місцях, вуличні акції з роздаванням друкованих матеріалів про запобігання й боротьбу з ГЗН. Заходи підвищення обізнаності про ГЗН позитивно впливають на постраждалих, зокрема формують у них здатність ідентифікувати ГЗН й усвідомити його можливі наслідки, формують готовність до захисту й бажання звернутись по допомогу.

У результаті попит на спеціалізовані послуги може зрости.

4.3.6. Координація

Міжвідомче реагування на ГЗН — це складна система, яка вимагає міжвідомчої співпраці для забезпечення первинних і безпосередніх потреб постраждалих від ГЗН осіб. Потреби, які виникають внаслідок ГЗН, вимагають реагування представників різних органів,

установ, організацій, громадянського суспільства тощо. Однак ефективне міжвідомче співробітництво потребує налагодження спеціального механізму, спроможного забезпечувати координацію між суб'єктами під час реагування на випадки ГЗН й охопити (задовольнити) всі потреби постраждалої особи. За відсутності координації ефективність надання допомоги постраждалій особі знижується. Будь-яка стратегія, яка вимагає розробки ефективного механізму реагування на ГЗН, повинна спиратися на міжвідомче співробітництво й партнерство.

Партнерство є важливим фактором успіху міжвідомчого реагування на ГЗН, оскільки забезпечує широку мережу ефективного надання. Громадські організації обов'язково мають бути частиною цього процесу.

Будь-яке партнерство має певні складові:

- обмін інформацією між зацікавленими сторонами;
- узгодження зусиль для спільної діяльності, але без обміну грошовими коштами;
- планування, організація й координація спільної діяльності;
- реалізація запланованих заходів у рамках офіційного партнерства (меморандум, протокол, договір про співпрацю), визначення умов співпраці, змісту й фінансування.

Успіх залежить від мережі органів, установ і організацій, які досягають консенсусу про проблему й разом розробляють план її рішення.

Формальна співпраця працює добре, коли визначено спільно узгоджені мету й очікувані результати партнерства. Докладне письмове роз'яснення ролей, повноважень і обов'язків кожного з партнерів сприяє продуктивному співробітництву.

На практиці партнерство об'єднує не тільки зусилля й ресурси органів, установ та організацій, уповноважених на запобігання та протидію ГЗН, але і їхні методи роботи.

Щоб міжвідомче реагування на ГЗН було постійним, а не ґрунтувалося тільки на «особистих зв'язках» у професійній діяльності, необхідно визначити орган (підрозділ), уповноважений здійснювати функції міжвідомчого координування, а також створити дорадчий орган (координаційну раду або міжсекторальну робочу групу з питань запобігання та протидії ГЗН, зокрема ДН), до складу якого мають входити представники органів, установ та організацій, які є складовою частиною механізму міжвідомчого реагування.

Дорадчий орган має регулярно (бажано щомісяця) збиратися, щоб:

- розробляти стратегії й річні плани дій, спільні для всіх органів, установ та організацій, які входять до системи суб'єктів міжвідомчого реагування на випадки ГЗН;
- пропонувати кроки для удосконалення плану боротьби з ГЗН;
- забезпечувати ефективну співпрацю і взаємодію між органами, установами й організаціями;
- розробляти й погоджувати алгоритми міжвідомчого реагування на ГЗН (інтервенція і процедури направлення);
- сприяти спільній участі в проектах, навчальних програмах, заходах, які мають запобігати ГЗН й підвищувати обізнаність про це явище;
- визначати джерела фінансування;
- контролювати й оцінювати прогрес узгоджених стратегій і виконання спільних планів дій.

Одним із найважливіших аспектів координування міжвідомчого реагування на ГЗН є управління інформацією й обмін нею між залученими органами, установами й організаціями.

Орган, установа або організація, уповноважені координувати міжвідомче реагування, має ініціювати моніторинг і оцінку ефективності міжвідомчого реагування на ГЗН.

Моніторинг і оцінка є регулярною й тривалою діяльністю, яка необхідна для підтримання прозорості і зворотного зв'язку між усіма партнерами. Мета моніторингу — визначити, чи відповідає міжвідомче реагування на ГЗН узгодженим принципам і алгоритмам інтервенції й направлення, проаналізувати результати, а також, визначити, чи необхідні корективи стратегій і планів дій. Крім того, моніторинг і оцінка можуть допомогти виявити, а які заходи є більш ефективними, а які менш ефективними.

На орган, установу, організацію, що здійснює міжвідомчу координацію, можуть покладатися обов'язки знаходити джерела фінансування міжвідомчого реагування на ГЗН. До можливих джерел фінансування належать:

- громадські (державні) джерела коштів;
- зовнішні позики за контрактом або гарантовані урядом,

для яких виплата, відсотки та інші витрати забезпечуються державними установами;

- міжнародні фонди;
- бюджетні кошти місцевих органів влади;
- приватні джерела.

Названі джерела фінансування можуть бути доступні через різні механізми фінансування (наприклад, субсидії, прямі асигнування з державного бюджету, проекти, конкурси проектних заявок, конкурс соціального замовлення, спонсорство, пожертвування та ін.).

4.4. РОЛІ Й ЗОБОВ'ЯЗАННЯ НАДАВАЧІВ ПОСЛУГ

Головними надавачами послуг при міжвідомчому реагуванні на випадки ГЗН є суб'єкти, які надають медичну, психологічну, правову, правоохоронну, психологічну, соціальну допомогу. При міжвідомчому реагуванні на ГЗН кожен орган, установа й організація надають властиві їм види послуг і допомоги.

Усі послуги, незалежно від виду, мають бути сталими адаптованими до доступних ресурсів, задовольняти потреби постраждалих від ГЗН осіб, надаватися на основі комплексного підходу.

Кожен надавач послуг має використовувати спеціальні детальні протоколи й стандартні операційні процедури (СОП) інтервенції, які визначають роль і сферу відповідальності цього суб'єкта при реагуванні на ГЗН. Розробка СОП інтервенції й перенаправлення є процесом, який має передбачати узгодження з іншими зацікавленими сторонами й надавачами послуг, які будуть їх реалізовувати. СОП важливі при розробці й реалізації плану реагування, оскільки встановлюють основні принципи й етичні стандарти і координують міжвідомче надання послуг.

Усі органи, установи, організації, що здійснюють міжвідомче реагування на ГЗН, мають дотримуватися встановлених керівних принципів і забезпечувати наявність достатніх ресурсів для надання відповідних послуг для будь-якої постраждалої від ГЗН особи.

Розвиток потенціалу надавачів послуг є важливим компонентом ефективної програми, спрямованої на протидію ГЗН.

Серед послуг, яких може потребувати постраждала від ГЗН особа, можна виокремити медичні послуги; правоохоронні та правозахисні послуги; психологічні й соціальні послуги.

4.4.1. Медичні послуги

Інтервенція надавачів медичних послуг може бути необхідна для усунення завданих ГЗН ушкоджень здоров'я постраждалої особи. Для постраждалих від ГЗН осіб передбачається надання комплексних медичних послуг:

- первинна допомога;
- анамнез і обстеження;
- клінічне лікування травм і невідкладних медичних проблем;
- робота з психологічним / психічним станом;
- збір та збереження доказів;
- оцінка ризиків.

4.4.2. Правоохоронні й правозахисні послуги

У випадку ГЗН правоохоронні органи несуть відповідальність за розслідування, збір доказів та забезпечення притягнення до відповідальності кривдника, відповідно до національного законодавства. Послуги по захисту прав мають бути доступними для всіх постраждалих осіб.

Поліція часто є першим правоохоронним органом, куди постраждала від ГЗН особа повідомляє про випадок насильства.

Досвід першого контакту з правоохоронною системою має вирішальне значення для постраждалих від насильства осіб і може мати значний вплив на подальші дії таких осіб. Найголовніше – перший контакт має продемонструвати, що правоохоронна система може забезпечити постраждалій особі безпеку, а правоохоронці серйозно сприймають скаргу й намагаються забезпечити потреби постраждалого.

Належні методи опитування постраждалої від ГЗН особи можуть забезпечити отримання більш детальної інформації про ситуацію насильства. Опитування кривдника вимагає від співробітників

поліції обізнаності про відповідальність за вчинення ГЗН і здатності передбачати реакцію кривдника під час проведення розслідування. У випадках ГЗН розслідування і збір доказів мають вирішальне значення. Оскільки більшість випадків ГЗН відбувається «за зачиненими дверима» і про них не завжди повідомляється, єдиним доказом насильницької поведінки іноді є свідчення постраждалої особи. Правильне й повне розслідування може забезпечити виявлення додаткових доказів на підтримку свідчень постраждалої особи. Надзвичайно важливо, щоб розслідування розпочиналося своєчасно й проходило на високому професійному рівні.

Протягом всього розслідування пріоритетне значення має надаватися безпеці постраждалої особи.

Дуже важливе якісне складання матеріалів справи і своєчасне направлення їх до суду для забезпечення невідворотності відповідальності кривдника.

Постраждалим від ГЗН особам має бути забезпечене право на безоплатну правову допомогу, яка може їм знадобитися при зверненні до уповноважених суб'єктів для задоволення потреб постраждалої особи, для отримання обмежувальних приписів, під час розлучення, поділу майна, вирішення питання про місце проживання дитини тощо.

4.4.3. Соціальні й психологічні послуги

Надавачі соціальних і психологічних послуг діють, як правило, як фахівці по супроводу випадків. Головна мета служб соціально-психологічної підтримки — допомогти постраждалим особам повернути самоповагу й контроль над своїм життям.

В цілому, психосоціальна підтримка стосується сфери розширення можливостей постраждалої особи з метою забезпечення якомога повної реалізації її прав. Психосоціальна підтримка спрямована на наступне:

- убезпечення постраждалої особи;
- розробку плану інтервенції (надання допомоги на основі оцінки потреб);
- реалізації плану інтервенції;
- перенаправлення постраждалої особи до інших надавачів послуг та забезпечення належного супроводу;
- подальша підтримка щодо реалізації цілей плану інтервенції (за необхідності та потреби).

Найважливішими напрямками діяльності надавачів соціальних та психологічних послуг у випадку ГЗН є:

- кризове консультування;
- надання безпечного місця перебування;
- психосоціальна підтримка та консультування;
- інші допоміжні послуги;
- оцінка ризиків.

Крім того, важливими для постраждалих осіб є інформаційно-консультативні послуги, які мають надавати всі надавачі послуг. Складовими інформаційно-консультативної допомоги є надання постраждалим особам повної й вичерпної інформації про їхні права й можливості отримати дієву допомогу, контакти надавачів послуг, роз'яснення повноважень надавачів послуг тощо.

4.5. ПЕРЕВАГИ ВПРОВАДЖЕННЯ НА РІВНІ ГРОМАДИ/РЕГІОНУ СИСТЕМИ ПОСЛУГ ПО ЗАПОБІГАННЮ Й РЕАГУВАННЮ НА ГЗН, ЗОКРЕМА НА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

Реалізація заходів по запобіганню й протидії домашньому насильству передбачає залучення багатьох суб'єктів на місцевому, державному й національному рівнях до боротьби з цим явищем, що сприяє реалізації системного підходу до подолання ґендерно зумовленого й домашнього насильства.

Громада/регіон, де діє система запобігання й реагування на ГЗН, отримує важливі переваги не лише для вирішення проблем постраждалих осіб, а й для добробуту громади загалом. Найважливішими є такі переваги:

Дотримання прав людини й дитини, зростання дітей у безпечному середовищі. Рівний правовий статус жінок і чоловіків і рівні можливості для його реалізації дозволяє особам обох статей брати однакову участь у всіх сферах життєдіяльності громади й забезпечує рівний доступ до ресурсів. Ґендерна рівність сприяє дотриманню соціальної стабільності громади, що, у свою чергу, забезпечує благополуччя дітей і перспективи їх розвитку, сприяє безпечним і стабільним стосункам у родині й у громаді в цілому. Громади, дотримуючись прав людини й дитини, визначають напрямки свого соціального розвитку, вивчають потреби громадян і надають необхідні послуги.

Психоемоційний добробут громади сприяє формуванню у кожного громадянина вмій і навичок обирати ненасильницьку поведінку для зведення до мінімуму конфліктів; поліпшення й підтримки безпечного середовища; зміцнення соціальних відносин; соціальної згуртованості й колективної ефективності громади.

Економічні переваги. Реалізуючи систему заходів по запобіганню й протидії ГЗН, громада може ефективніше долати економічні наслідки насильства, які розподіляються між різними представниками суспільства, включаючи самих потерпілих, членів їхніх сімей, кривдників, роботодавців, державні й громадські організації, і впливає на економіку країни загалом. Тому, мінімізуючи економічні витрати, які пов'язані з наслідками насильства щодо жінок, громада може забезпечувати розвиток інших сфер життєдіяльності, тим самим зміцнюючи стабільність громади й привабливість для інвесторів і донорів.

Популяризація соціальних послуг і потреба в них впливає на зміну суспільних норм щодо прийнятності насильства й готовності допомоги. Постраждалі від насильства не повідомляють про ситуацію насильства й часто не звертаються за допомогою до офіційних постачальників послуг і органів влади через різні причини, про які йшлося вище. Популяризація соціальних послуг може сприяти зменшенню цього бар'єру, заохочуючи шукати допомоги й формуючи ринок надання послуг, враховуючи потреби населення.

Система запобігання й реагування на ГЗН забезпечує громаді нульову толерантність до насильства і сприяє відчуттю безпеки для кожного громадянина.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Декларація ООН про викорінювання насилля щодо жінок
http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_506
2. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок
http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207
3. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) (англ.)
<https://www.coe.int/ru/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168008482e>
4. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»,
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>
5. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»,
<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>
6. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 р. № 113-р «Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року»,
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-2016-%D1%80>
7. Віллс Е. Протидія домашньому насильству практичний посібник для поліцейських / Е. Віллс, О. Калашник.
8. Гендерно-обумовлене насильство в регіонах, які постраждали від конфлікту. Звіт за результатами дослідження / UNFPA / Український центр соціальних реформ – Київ, 2015:
<https://ukraine.unfpa.org/uk/publications/> гендерно-обумовлене-насильство-в-регіонах-які-постраждали-від-конфлікту
9. Добробут і безпека жінок. Україна. Доповідь про результати дослідження, ОБСЄ, 2019:
<https://www.osce.org/uk/secretariat/440318?download=true>
10. Дослідження поширеності насильства щодо дівчат та жінок / [І. Волосевич, Т. Коноплицька, Т. Костюченко та ін.]. – Київ, 2014. – 57 с.,
<http://www.un.org.ua/images/documents/4497/GBV%20prevalence%20survey%20%20UA.pdf>
11. Дубан Е. Радачі І. Навчальний посібник для суддів та прокурорів щодо забезпечення доступу жінок до правосуддя, Рада Європи / Європейський союз, 2017:
<https://rm.coe.int/tm-general-part-women-s-access-to-justice-ukr-web/16808e9a3d>
12. Економічні наслідки насильства щодо жінок в Україні, UNFPA / Український центр соціальних реформ, 2017, ukraine.unfpa.org

unfpa.org/uk/publications/економічні-наслідки-насильства-щодо-жінок-в-україні-0

13. Забезпечення діяльності мобільних бригад соціально-психологічної підтримки осіб, постраждалих від домашнього насильства. Методичний посібник. / [Н. В. Федорович, Г. Б. Скіпальська, К. В. Пуха та ін.], 2019
14. Запобігання насильству в сім'ї у діяльності фахівців соціальної сфери: навчально-методичний посібник / Авт. кол.: Бондаровська В.М., Бордіян Я.І., Булах Л.В., Журавель Т.В. та ін. / За заг. ред. Бондаровська В.М., Журавель Т.В., Пилипас Ю.В. – К.: ТОВ «Видавничий дім «КАЛИТА». – 2014. – 282 с.
15. Звіти про людський розвиток за 2017 рік. Таблиця 5 Індекс ґендерної нерівності, Програма Розвитку ООН: <http://hdr.undp.org/en/composite/GII>
16. .Пакет базових услуг для женщин и девочек, подвергшихся насилию. основополагающие документы и руководящие положения по контролю качества. Модуль 1. Обзор и введение: <https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/ESP-AllInOne-RU-WEB.pdf>
17. Попередження домашнього насильства щодо дівчат та жінок у м. Києві: модель, особливості, перспективи / [Я. І. Бордіян, Т. В. Журавель, О. Л. Кулаковська та ін.]. – Київ: ТОВ «Видавничий дім «КАЛИТА», 2017. – 97 с.
18. Поширеність насильства щодо дівчат та жінок. Національне репрезентативне опитування, UNFPA/GfK Ukraine, 2014: <https://ukraine.unfpa.org/uk/publications/поширеність-насильства-щодо-дівчат-та-жінок>
19. Програма Розвитку ООН Звіти про людський розвиток за 2017 рік. Таблиця 5 Індекс ґендерної нерівності, <http://hdr.undp.org/en/composite/GII>
20. Рекомендації для медіа щодо висвітлення ґендерно зумовленого насильства в Україні, UNDP UN Women: www.un.org.ua/images/documents/4690/Media%20Guide%20for%20GBV%20reporting_UKR.pdf
21. Gender Equality, UN Coherence and You, UNICEF, UNFPA, UNDP, UN Women.
22. Violence against Girls and Women: A Public Health Priority. UNFPA Gender Theme Group, Interactive Population Center. New York: UNFPA, 1998.

ДОДАТКИ

ОКРЕМІ ВИДИ ҐЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА

Зґвалтування – Вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи.

Каліцтво жіночих геніталій – такі форми умисної поведінки, як видалення, інфібуляція або здійснення будь-якого іншого каліцтва в цілому або частково великих статевих губ, малих статевих губ або клітора, у тому числі медичними співробітниками; а також примушування жінки до того, щоб вона зазнала будь-якого з цих актів, або схилення її до цього.

Переслідування – умисна поведінка, яка полягає в повторному здійсненні загрозливої поведінки, спрямованої на іншу особу, що змушує його чи її боятися за свою безпеку.

Примусовий аборт – проведення абортів без попередньої та інформованої згоди жінки.

Примусова стерилізація – проведення хірургічного втручання, метою або наслідком якого є припинення здатності жінки до природної репродукції без її попередньої та інформованої згоди або розуміння процедури.

Примусовий шлюб – це шлюб, у якому одна чи обидві особи з подружжя укладають його без власної згоди або проти волі.

Сексуальне домагання – будь-яка форма небажаної вербальної, невербальної або фізичної поведінки сексуального характеру, метою або наслідком якої є порушення гідності особи, зокрема шляхом створення залякувального, ворожого, принизливого або образливого середовища.

ПІДЗАКОННІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ І НАСИЛЬСТВУ ЗА ОЗНАКОЮ СТАТІ В УКРАЇНІ

Постанови Кабінету Міністрів України:

- Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 №658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі»;
- Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 655 «Про затвердження Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі»;
- Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 654 «Про затвердження Типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі»;
- Постанова Кабінету Міністрів України від 23 січня 2019 р. № 43 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України»;
- Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 824 «Про затвердження типових положень про денний центр соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, та спеціалізовану службу первинного соціально-психологічного консультування осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі» та інших.

Накази міністерств:

- Наказ Мінсоцполітики від 01.10.2018 № 1434 «Про затвердження Типової програми для кривдників»;
- Наказ Мінсоцполітики від 11.12.2018 № 1852 «Про утворення Державної установи «Кол-центр Міністерства соціальної політики України з питань протидії торгівлі

людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей»;

- Наказ Мінсоцполітики та МВС України від 13.03.2019 № 369/180 «Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства»;
- Наказ МВС України від 01.08.2018 № 654 «Про затвердження Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника»;
- Наказ МВС України від 25.02.2019 № 124 «Про затвердження Порядку взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України»;
- Наказ МОН України від 22.05.2018 № 509 «Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України»;
- Наказ МОН України від 02.10.2018 № 1047 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами та службами»;
- Наказ МОЗ України від 01.02.2019 № 278 «Про затвердження Порядку проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих осіб від домашнього насильства, або осіб, які ймовірно постраждали від домашнього насильства, та надання їм медичної допомоги».

НАПРЯМКИ НАДАННЯ ДОПОМОГИ Й ЗАХИСТУ ОСОБАМ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Відповідно до Статті 20, Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»:

1. **Надання постраждалим особам інформації про їхні права та про можливості реалізації таких прав зрозумілою їм мовою або через перекладача чи через залучену третю особу, яка володіє мовою, зрозумілою постраждалим особам.**

Щоб прийняти обґрунтоване, зважене рішення у зв'язку з фактом домашнього насильства, постраждала особа повинна мати всю необхідну для цього інформацію. Тому кожен суб'єкт повинен поінформувати постраждалу особу та/або її законного представника про їхні права й про можливості реалізації таких прав. Враховуючи, що постраждалій особі складно запам'ятати увесь обсяг отриманої інформації, бажано, щоб суб'єкти надавали інформацію не тільки в усній, але й у письмовій формі (наприклад, у вигляді пам'ятки). Надання такої інформації «зрозумілою мовою» передбачає висловлювання в такий спосіб, що забезпечує чіткість, компактність і впорядкованість інформації (або читабельність і зрозумілість документів) для максимально швидкого, легкого й повного розуміння інформації та для її подальшого використання.

2. **Забезпечення доступу до загальних і спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб для отримання соціальних послуг, медичної, соціальної, психологічної допомоги.**

Для цього необхідно: по-перше, створення таких служб підтримки в достатній кількості в межах кожного регіону/адміністративно-територіальної одиниці; по-друге, географічно легка доступність таких служб підтримки, щоб постраждалі із сільської місцевості або постраждалі особи з інвалідністю мали до них такий же доступ, як і постраждалі з великих міст.

3. **Надання за потреби тимчасового притулку для безпечного розміщення постраждалих осіб.**

Оскільки держава гарантує, що безпека постраждалих є першочерговим завданням, то для забезпечення цієї гарантії у випадку загрози життю й здоров'ю передбачене надання такій особі тимчасового притулку. Притулок для постраждалих від насильства осіб не тільки забезпечує постраждалих місцем безпечного тимчасового цілодобового перебування, але й надає таким особам

комплексну допомогу (психологічну, соціально-побутову, соціально-медичну, інформаційну, юридичну допомогу й інші послуги) на основі оцінки їхніх потреб та індивідуального підходу до особи з урахуванням віку, статі, стану здоров'я й соціального становища.

4. Забезпечення постраждалим особам доступу до правосуддя та інших механізмів юридичного захисту, у тому числі шляхом надання безоплатної правової допомоги у порядку, встановленому Законом України «Про безоплатну правову допомогу».

Якщо постраждала особа бажає притягти кривдників до відповідальності, застосувати до них спеціальні заходи для протидії домашньому насильству, відшкодувати завдану насильством шкоду. Для постраждалої особи передбачена можливість:

- звернутися до правоохоронних органів;
- звернутися до суду;
- отримати безоплатну правову допомогу (первинну і вторинну).

5. Створення цілодобового безоплатного кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей для забезпечення невідкладного реагування на випадки домашнього насильства, надання консультацій щодо всіх форм домашнього насильства, визначених статтею 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Абоненти можуть звертатися до такого кол-центру анонімно або з належним дотриманням правового режиму інформації з обмеженим доступом.

Постраждалі від домашнього насильства не завжди мають можливість і рішучість звернутись до поліції або до інших суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Тому для надання реальним і потенційним постраждалим невідкладних експертних рекомендацій і вказівок щодо безпеки передбачено створення цілодобового безоплатного кол-центру. До завдань, які покладаються на кол-центр, належать:

- забезпечення належного реагування на звернення громадян про випадки домашнього насильства;
- інформування й консультування з питань запобігання та протидії домашньому насильству;

взаємодія із суб'єктами, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Для нотаток:

Для нотаток:

Практичний посібник

**Протидія домашньому та ґендерно зумовленому насильству й
добробут громад**

Комп'ютерне верстання ФОП Клименко

Підписано до друку 01.04.2020

Формат 60x90/8. Папір 115 г. крейд.

Друк офсетний. Ум. друк. арк.

Тираж 500. Зам.№ 342

Видавець і виготівник

ФОП Клименко Ю.Я.

02125, м. Київ, вул. П.Запорожця, 4, кв 24

Тел. +38 (066) 260 76 86, +38 (098) 727 47 17

